

Sanja S. Markeljić*

Univerzitet u Kragujevcu

Filološko-umetnički fakultet

Katedra za anglistiku

UPOTREBA ŽENSKOG MORFOLOŠKOG RODA PRILIKOM NAVOĐENJA TITULA I ZANIMANJA ŽENA U ONLAJN NOVINAMA *BLIC* U PERIODU OD 2000. DO 2018. GODINE

U ovom radu bavimo se upotrebom ženskog morfološkog roda prilikom navođenja titula i zanimanja žena u novinarskim tekstovima onlajn lista Blic u periodu od 2000. do 2018. godine. Cilj rada je sagledati da li se upotreba ženskog morfološkog roda kretala uzlaznom putanjom u pomenutom periodu. U radu polazimo od pretpostavke da će istraživanje na korpusu od 285 onlajn novinarskih tekstova zabeležiti porast u upotrebi ženskog morfološkog roda zbog sve veće posvećenosti jezičkoj rodnoj ravnopravnosti i podizanju svesti o njenoj važnosti. Međutim, očekujemo da ćemo zabeležiti i nedoslednosti u njegovoj upotrebi jer je, kao što se u korišćenoj literaturi navodi, medijskim kućama dopušteno da samostalno odlučuju o primeni jezičkih i drugih aspekata medijske rodne ravnopravnosti. Sprovedeno istraživanje potvrdilo je obe navedene pretpostavke. Kvantitativnom i kvalitativnom analizom podataka došli smo do sledećih rezultata: (1) u periodu od 2000. do 2018. godine došlo je do osetnog porasta u upotrebi ženskog morfološkog roda prilikom navođenja titula i zanimanja žena; (2) rodno neosetljiv jezik odlikovao se povremenom upotrebom muškog morfološkog roda u slučaju imenica sa konkretnim ženskim referentom/ima u novinarskom tekstu; povremenom upotrebom skraćenica umesto punih oblika, kao i neslaganjem predikta i subjekta; (3) zabeležene su i nedoslednosti u upotrebi rodno osetljive terminologije: naizmenična upotreba i muških i ženskih morfoloških oblika za iste ili različite ženske referente na nivou teksta, pasusa ili čak rečenice.

Ključne reči: ženski morfološki rod, jezička rodna ravnopravnost, nedoslednost(i), *Blic*.

* Univerzitet u Kragujevcu, Filološko-umetnički fakultet, Jovana Cvijića bb, 34000 Kragujevac; sanja.markeljic@filum.kg.ac.rs

1. O rodno osetljivom jeziku¹

U kritičkoj sociolingvistici dobro je poznat stav da je jezik mnogo više od neutralnog sredstva komunikacije. Iako se neretko može čuti da jezik oblikuje stvarni svet i govornici, a ne obrnuto, istina je da je jezik:

[...] jedno od najvažnijih sredstava za formiranje, utvrđivanje i reprodukovanje stavova i verovanja o tome šta je dobro, šta je loše, šta je prihvatljivo ili neprihvatljivo u našim društvima, odnosno, između ostalog, kako treba da se ponašaju muškarci i žene u različitim sferama društvenog života, u porodici, u školi, na poslu, na javnom mestu [...]. (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: 77)

Upravo zbog toga što jezik ima sposobnost da oblikuje našu percepciju stvarnosti, odnosno percepciju o tome šta žena treba da bude i gde je ženi mesto u društvu, ne treba ishitreno i s gnušanjem odbaciti pitanje da li je možda bolje reći *borkinja* umesto *borac*, samo zato što alternativa, zato što na nju nismo naviknuti, trenutno zvuči čudno, možda nekima i smešno. Kako Filipović i Kuzmanović Jovanović ističu:

Ukoliko prihvatimo ideju [...] da nije svejedno da li o muškarcima i ženama govorimo kao o *ljudima*, odnosno da su i *majke i očevi roditelji* (bez *roditeljke*), da su sve *učiteljice i profesorka, doktorke, lekarka, naučnice, direktorke, predsednice* zapravo *učitelji, profesori, doktori, naučnici, direktori, predsednici* [...] onda će nam vrlo brzo postati jasno da time zagovaramo jednu patrijarhalnu sliku sveta u kojem je zapravo muškarcu mesto na svim gore navedenim i drugim profesionalnim i javnim pozicijama, a da su žene na tim mestima u stvari slučajno, sticajem društvenih i istorijskih okolnosti koje su im „dozvolile” da se školuju i postanu deo „muškog sveta”, odnosno, kako jedan srpski političar reče 8. marta 2012., da su muškarci ženama počeli da „ustupaju” „svoja” mesta u javnom životu, privredi, obrazovanju i politici. (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: 77–78)

Rodno osetljiv jezik jedan je od načina menjanja ovakve slike sveta. On se odnosi na „ponašanje u pisanoj i govornoj jezičkoj praksi tako da se pomoću je-

1 U ovom radu služićemo se terminom *rodno osetljiv jezik* da označimo upotrebu ženskog morfološkog roda prilikom navođenja titula i profesija žena, sve sa ciljem jezičke vidljivosti žena i borbe protiv diskriminacije. U literaturi koja se bavi pitanjima odnosa jezika i roda nude se i termini poput *rodno diferenciran* i *rodno nediskriminativan jezik*. Iako se pomenuti termini često koriste kao uzajamno zamenjivi, postoje, kako Cvetinčanin Knežević i Lalatović (2019: 31) ističu, relevantne razlike u značenju: „[k]ada kažemo rodno diferenciran jezik, naglašavamo da je pogrešno koristiti muški rod kao „zamenu” za ženski. Kada koristimo rodno senzitivn jezik, ističemo svoju opredeljenost da insistiramo na ravnopravnosti u jeziku. [...] Pod terminom rodno nediskriminativan jezik naglašavam da dostojanstven tretman žena u jeziku nije pitanje nečije proizvoljne osetljivosti, već se radi o tome da ne pristajemo na diskriminaciju.”

zika signalizira shvatanje o ravnopravnosti polova u društvu” (Savić 2009: 318). Normiranje i upotreba rodno osetljivog jezika imaju nekoliko važnih ciljeva. Prvi je svakako veća vidljivost žena u jeziku. Vidljivost žena u jeziku relevantna je zato što „jezička vidljivost razotkriva ono što je u društvu stvarnost: prisustvo, negde i dominacija, žena na javnim i društvenim funkcijama i u pojedinim profesijama” (Savić 2009: 304), kao i ženski doprinos civilizaciji. Kada u udžbenicima matematike piše da „[su] [m]atematičari već oko 1840. godine pisali prve kompjuterske programe” ovako formulirana rečenica „upućuje na pomisao da se radi o muškarcima, a poznata je činjenica da je prvi kompjuterski program napravila matematičarka Ejda Lavelas” (Savić i dr. 2009: 9).

Stavovi kako laika tako i akademskih stručnjaka u vezi sa rodno osetljivim jezikom i njegovom implementacijom su mešoviti. Na jednoj strani nalaze se oni koji rodno osetljivi jezik vide kao prepreku prirodnom razvoju jezika i koji smatraju da je dovoljno da se žena podrazumeva, tj. ima u vidu prilikom upotrebe muškog morfološkog roda. U intervjuu za *Blic*, Bugarski upozorava da „ako se jezik posmatra kroz feminističke interpretacije, doći će se do dogmatskog, ideološkog posmatranja stvari, pa i do silovanja jezika, ako želite. To može stvoriti suprotan efekat i biti kontraproduktivno” (*Blic*, 25.09.2017.). Mogu se takođe čuti i stavovi „da se upotrebom rodno osetljive terminologije vrši nasilje nad jezikom, da većina termina nije u duhu srpskog jezika i da zvuče „rogobatno” (Milanović, Subašić i Opačić 2017: 73–74). Ovi argumenti svode se na stav da se pripadnici feminističke lingvistike izivljavaju nad jezikom i da će jezik postati, ako već nije postao, žrtva iracionalnih zahteva.

U nešto ređe, ali ipak može se čak reći zabrinjavajuće pritužbe spadaju i ubeđenja pojedinih akademskih stručnjaka da rodno osetljiva terminologija ne zvuči podjednako ozbiljno kao neutralna, tj. terminologija data u muškom morfološkom rodu. Milanović, Subašić i Opačić (2017: 76) beleže izjavu jedne od svojih ispitanica koja kaže: „Meni je bio problem da prelomim i kažem da sam istoričarka umetnosti[.] [I]mala sam utisak da je to manje vredno u odnosu na istoričara umetnosti. Ne znam zašto je to tako, to je neracionalno, ali mi je istoričar umetnosti zvučalo važnije, zvaničnije.” Na pomenuto se nadovezuje i zapažanje da se:

[...] brisanje ženskog roda [čak] iz preovlađujuće ženskih zanimanja shvata kao potvrda profesionalnosti. Što je funkcija koju žena obavlja prestižnija, to su očekivanja da se ona oslovljava u muškom rodu sve više podrazumevana. Tako u zvaničnom javnom govoru nemamo dekanke i rektorke, a neretko smo sa skupštinske govornice čuli da se predsednici Skupštine obraća sa 'gospođo predsedniče'. (Cvetinčanin Knežević i Latatović 2019: 16)

Pored iracionalnih subjektivnih stavova i bojazni za jezik, jedna od prepreka upotrebi rodno osetljivog jezika su same žene, čak i visokoobrazovane žene. Često se dešava da žene smatraju da je upravo upotreba ovakve terminologije oblik diskriminacije jer se tako samo dodatno pravi razlika između žene i muškarca, kao i da je takav jezik tek puka formalnost koja neće poboljšati položaj žena u društvu, u kojem je inače, podela na muške i ženske profesije i poslove u okviru domaćinstva sasvim prirodna i prihvatljiva (Milanović, Subašić i Opačić 2017: 74; Ignjatović 2017: 480). Navedenim pritužbama pridružuju se autori, naročito predstavnici strukturalne lingvistike, koji smatraju da rodno osetljivi jezik, naročito navođenje imenica oba roda (na primer, naučnici i naučnice) narušava jezičku ekonomiju, tj. da se upotrebom rodno osetljivih termina jezik nepravedno opterećuje (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: 82).

Na drugoj strani su autori koji odobravaju rodno osetljiv jezik kao neophodnu i pozitivnu promenu: Savić (2009: 303) smatra da je odnos jezika i roda „prostor za jezičku kreativnost” i da je jezička norma pre svega „rezultat dogovora stručnjaka za jezik o nekom datom pitanju”. Stoga, Savić (2009: 301) zaključuje da iako nije uvek moguće naći odgovarajuću jezičku reprezentaciju za zanimanja i titule žena, to nije razlog za odustajanje, naprotiv, pred stručnjacima je izazov da „istraže i ponude nove forme koje će zatim postati norma u jeziku”. Sličnog stava je i Klajn, koji u intervju za *Blic* ističe da je:

[p]romena potrebna, najpre da bi jezik bolje gramatički funkcionisao. Prigodan primer u tom smislu je da je „psiholog nešto rekla detetu”, gde uočavamo neslaganje subjekta sa predikatom. Ukoliko je u pitanju ženska osoba, onda ona mora imati i poseban naziv u struci – smatra Klajn. (*Blic*, 25.09.2017.)

Osim isticanja da srpski jezik poseduje mehanizme za rodno osetljiv jezik, zagovornici ovakog jezika njegovu upotrebu smatraju pitanjem ljudskih prava. Prema Savić, rodno osetljiv jezik je termin kojim se pokazuje težnja da jezik pomogne u ostvarivanju ljudskih prava: „[p]rema Deklaraciji o ljudskim pravima (1948) nije dozvoljen bilo koji oblik diskriminacije u društvu, a jezik bi trebalo da signalizira nastojanje društva da otkloni oblike diskriminacije (prema rasnoj, etničkoj, polnoj, starosnoj, rodnoj ili seksualnoj i svakoj drugoj pripadnosti)” (Savić i dr. 2009: 5). Ono što jezičku diskriminaciju omogućava, prema Savić, jeste da o pravilnoj i nepravilnoj upotrebi jezika uglavnom, ako ne i isključivo odlučuju pripadnici muškog pola. Tako norma odražava mušku perspektivu i marginalizuje žensku. Postojanje jezičke diskriminacije izazvane muškim delovanjem ne postavlja se kao pitanje, već se smatra da je sama priroda jezika takva. Ovim se

implicitno poručuje da se povodom muškog kao neutralnog roda ne može ništa učiniti, što Savić, koja rešenje vidi u normiranju rodno osetljivog jezika, smatra zabludom. Treba iskoristiti bogat morfološki inventar i produktivne nastavke za obeležavanje imenica u ženskom rodu i na taj način se boriti protiv svih oblika verbalnog seksizma², sve vreme imajući na umu da je standardizacija jezika pre svega društveno i političko, a ne jezičko pitanje.³ Drugim rečima, ono što se smatra prirodnim je ustvari društveno konstruisano, kao i sam rod⁴, od strane jezičke elite, i stoga podložno modifikaciji.

2. Zašto mediji?

Zašto se od svih sfera u kojima se rodno osetljivi jezik može koristiti fokusirati baš na materijal koji dolazi iz sfere štampanih medija, tj. njihovih elektronskih pandana? Drugim rečima, zašto je baš u navedenoj sferi bitno, ako ne i neophodno dosledno koristiti rodno osetljivi jezik? Mediji su svakako lako dostupni širokim narodnim masama i zbog toga „[oni] imaju nedvosmisleni ulogu u promovisanju rodne ravnopravnosti, bilo putem implicitnih i eksplicitnih poruka, bilo putem izbora jezičkih oblika [...]” (Ignjatović 2017: 484). Mediji ne samo da izveštavaju o stvarnosti, oni je u isto vreme konstruišu, oblikuju svest pojedinca i javno mnjenje i istovremeno plasiraju različite vrednosne sisteme (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: 77; Begović 2016: 64). Takođe, treba istaći da „[u] koliko u medijima nisu vidljive visokoobrazovane i žene sa integritetom koje suvereno i kompetentno govore o temi o kojoj se raspravlja, daleko će se sporije događati emancipacija od patrijarhalnog stereotipa i teže će žene postajati istinski autoriteti (Begović 2016: 63)”.

2 „Pitanje seksizma u jeziku prvi put je pokrenuto 1987. godine na 24. zasedanju Generalne konferencije i tada je upućen apel za izbegavanje rodno određenog jezika u UNESCO-u a Generalna konferencija je usvojila rezoluciju koja se bavi ovim pitanjem (24C/Rezolucija 14.1)” (Milinkov 2016: 37).

3 „Uglavnom se pominju 13 produktivnih nastavaka za označavanje imenica ženskog roda u srpskom jeziku (Milan Ajdžanović 2008) od kojih su neki veoma produktivni: –ica (poslanica), –ka (doktorica), –kinja (prvakinja), –uša (sponzorša). Treba dodati da jedna ista imenica za zanimanje ili titulu može imati i dve ili više nastavačkih realizacija (doktorica/doktorica, šefica/šefovića, dekanica/dekanica...) širom geografskog područja srpskog jezika” (Savić i dr. 2009: 11).

4 Rod (engl. *gender*) je pre svega društveno konstruisana kategorija i jasno je odvojena od pola (engl. *sex*). Pol je biološka konstanta i kao takva ne podleže promenama. Pol se svodi na hromozome koje svako živo biće poseduje: u slučaju muškaraca radi se o paru XY, u slučaju žena o paru XX. Rod, s druge strane, daleko je kompleksnija kategorija koja se dovodi u vezu sa kategorijama femininiteta i maskuliniteta, odnosno u vezu sa tim šta znači biti muškarac, odnosno žena u jednoj određenoj kulturi. Drugim rečima, rod je društveno konstruisana, istorijski promenjiva interpretacija pola.

3. O smernicama za rodno osetljivu upotrebu jezika

Jezičkim aspektom rodne ravnopravnosti bavila se Svenka Savić. Ona u svom radu *Uputstva za standardizaciju rodno osetljivog jezika* daje sledeće korisne smernice u vezi sa upotrebom rodno osetljivog jezika i rodno osetljivim izveštavanjem (za opširnije detalje videti Savić 2009: 306–316):

1. Slediti osnovno pravilo za građenje rečenice u srpskom jeziku: subjekat i predikat se moraju slagati u rodu, broju i licu.
2. Upotrebljavati dosledno formu ženskog roda za zanimanja i titule žena svuda gde je to moguće.
3. Odabrati iz postojećeg inventara onu jezičku formu koja najbolje odgovara vašoj intuiciji za jezik: za zanimanja i titule koje mogu imati više sufiksa.
4. Odviknuti se od nekih ustaljenih izraza kojima se vređaju neke grupe građana i građanki.
5. Koristiti paralelne forme u rečenici ako se preporuka odnosi i na muškarce i na žene.
6. Koristiti kreativno razne forme rodno osetljivog jezika prilikom oblikovanja teksta.
7. Pisati titule i zanimanja žena u punom obliku, a izbegavati pisanje skraćenica uz lično ime i prezime.
8. Navoditi punu identifikaciju za svaku osobu posebno ukoliko saopštavate o (bračnom) paru.
9. Primeniti pravila rodno osetljivog jezika u prevodu na srpski jezik iz nekog stranog jezika.
10. Predložena uputstva valja primeniti u tekstovima (upitnika, anketa, formulara, zatim konkursa i oglasa).
11. Izbegavati upotrebu etikete za oslovljavanje ili identifikovanje ženske osobe prema bračnom statusu.
12. Izbegavati primere (naročito u udžbeničkoj literaturi) u kojima su muškarac i žena u stereotipnim ulogama (na primer, za suprotne rečenice u gramatici). (Savić 2009: 317)

Pošto se u radu bavimo pre svega jezičkim aspektom izražavanja rodne ravnopravnosti, tačnije upotrebom ženskog morfološkog roda u te svrhe, prilikom analize jezika konkretnog novinarskog teksta pratićemo da li su se pisci teksta pridržavali sledećih smernica: (1), (2), (3), (5), (7).

4. Analiza korpusa i rezultati istraživanja

Prilikom odabira izvora za prikupljanje korpusa, odlučili smo da se ograničimo na one listove čiji se tekstovi često koriste za potrebe prikupljanja korpusne građe u naučnim istraživanjima. Uvidom u naučne radove koji se bave različitim aspektima novinarskog diskursa, uključujući i rodno osjetljivim aspektima, uočili smo da autori radova koriste listove različitog karaktera, najčešće *Politku*, *Danas*, *Blic*, *Večernje novosti* i *Kurir*. Odabir lista *Blic* je u izvesnoj meri bio nasumičan, zasnovan na činjenici da se ovaj list već koristi kao relevantan izvor za razna jezička istraživanja novinarskog diskursa. Takođe, pošto je *Blic* lako dostupan list, kako u elektronskom tako i u štampanom obliku, i pošto je njegov sadržaj primamljiv velikom broju ljudi, često i zbog njegove polutabloidne i senzacionalističke prirode, on može da doprinese većoj vidljivosti žena i upoznavanju čitalačke publike sa rodno osjetljivom terminologijom ukoliko njegovi urednici i pisci članaka ispoštuju sve preporuke u vezi sa pravilnom primenom rodno osjetljivog jezika. Ovo ga, smatramo, čini jako zanimljivim za istraživanje. Pored svega navedenog, pošto sadržaj ovog lista uključuje širok dijapazon tema, od kojih se neke tiču žena, smatramo da ćemo u tekstovima ovog lista pronaći korisnu građu za naš korpus. Odlučili smo da građu prikupljamo iz arhiviranih onlajn izdanja ovog lista iz sledećih razloga: arhiva lista *Blic* (<https://www.vesti.rs/arhiva/>) lako je dostupna, obiluje velikim brojem tekstova iz različitih godina i tekstovi se s lakoćom mogu pretraživati.

Na primeru onlajn novina *Blic* bavimo se upotrebom ženskog morfološkog roda prilikom navođenja profesija i titula žena u novinarskim tekstovima pomenutog lista u slučaju sledećih imenica: (1) imenica u jednini sa konkretnim ženskim referentom u datom novinarskom tekstu: na primer, da li je *premijer* ili *premijerka* Brnabić nešto rekla ili uradila; (2) imenice u množini sa konkretnim ženskim referentima u datom novinarskom tekstu, na primer da li su se sastali *premijeri* Ana Brnabić i Teresa Mej ili su se sastale *premijerke* Ana Brnabić i Teresa Mej.

Ovo istraživanje sprovedeno je na korpusu od 285 tekstova iz novinskog lista *Blic*. Pratimo promene u učestalosti upotrebe rodno osjetljive terminologije u periodu između 2000. i 2018. godine. Prilikom odabira vremenskog raspona, vodili smo računa o tome da odaberemo dovoljno dug period u kojem opravdano možemo očekivati promene, čak i značajne pomake, u upotrebi rodno osjetljivog jezika. Kao početnu godinu našeg istraživanja uzeli smo 2000. godinu, kada se na Paliću organizuje prva od tri do sada održane konfe-

rencije, Ženska platforma za razvoj Srbije, koja je za cilj imala „da žene, ženska perspektiva i potrebe žena postanu vidljive i uticajne u javnom prostoru” i da time rodna ravnopravnost u zemlji Srbiji prestane da bude „zadnja rupa na svirali” (Gligorijević 2016). Pored navedene konferencije, ovaj period obeležili su i važni događaji vezani za jezičku rodnu ravnopravnost, poput usvajanja i prevođenja engleskog termina *gender sensitive language* početkom 21. veka, objavljivanja *Kodeksa neseksističke upotrebe jezika* (Savić 2004), *Kodeksa rodno osetljivog medijskog izveštavanja* (NVO Peščanik, 2005/2006) i *Vodiča za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji: Preporuke i dosadašnja praksa* (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012). Odabrani period takođe su obeležile i važne rasprave jezičkih stručnjaka, o kojima je već bilo reči, kao i važna naučna istraživanja koja sve više skreću pažnju na relevantnost njegove primene u sferama izuzetne vidljivosti, poput medija (Savić 2009, Savić i dr. 2009, Filipović 2009, Begović 2016, Ignjatović 2017). Mišljenja smo da je kombinacija svega navedenog u odabranom periodu (pokretanje pitanja vidljivosti žena, usvajanje i rasprave o rodno osetljivoj terminologiji, stvaranje konkretnih priručnika za primenu rodno osetljivog jezika) mogla znatno doprineti većoj i rasprostranjenijoj upotrebi rodno osetljivog jezika u sferi medija, kojoj *Blic* pripada. Kao završnu godinu našeg istraživanja izabrali smo 2018. godinu, jer smo do ove godine prikupili dovoljno podataka koji potvrđuju našu inicijalnu pretpostavku o upotrebi ženskog morfološkog roda i većoj vidljivosti žena.

Počev od 2000, iz svake godine odabrano je po 15 novinarskih tekstova. S obzirom na to da su tekstovi u kojima je fokus bio na ženama ili u kojima se žene barem pominju, naravno uz navođenje titule i/ili profesije, varirali u broju u zavisnosti od meseca do meseca, nije bilo moguće ograničiti se samo na jedan mesec u svakoj godini. Stoga, tekstovi koji sačinjavaju korpus i koji su citirani u ovom delu rada kao reprezentativni primeri preuzeti su iz različitih, nasumično odabranih meseci. Takođe, u samom radu se nismo ograničili na jedan konkretan diskurs. Tekstovi koji čine korpus rada dolaze iz oblasti politike, nauke, obrazovanja, društva i kulture. Cilj rada je pokazati promene u učestalosti upotrebe ženskog morfološkog roda, odnosno dati odgovor na pitanje da li se od 2000. godine upotreba ženskog morfološkog roda, kao jednog od načina izražavanja jezičke rodne ravnopravnosti, kretala uzlaznom putanjom.

U radu polazimo od sledećih pretpostavki: očekujemo da ćemo zabeležiti porast u upotrebi ženskog morfološkog roda s obzirom na to da se „Srbija, kao i većina zemalja u regionu, Evropi i u svetu, već duži niz godina/dece-

nija bavi [...] pitanjima afirmacije rodne ravnopravnosti i afirmacije žena u svim domenima društvenog, političkog, javnog i privatnog života” (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: 10). Međutim, ne očekujemo potpunu doslednost u upotrebi rodno osetljive terminologije na nivou tekstova u okviru svake godine s obzirom na to da „u Srbiji još uvek nije priređen jedinstven i sveobuhvatan Kodeks za rodno osetljiv pristup medijima, koji bi uključivao sve aspekte medijskog života” uključujući adekvatnu i doslednu „primenu rodno osetljivog jezika u medijskom diskursu, te je svakoj medijskoj kući i svakoj akterki/akteru u medijima prepušteno da na osnovu sopstvene slike stvarnosti obrađuju ili ne rodno osetljive teme, koriste ili ne rodno osetljiv jezik i podržavaju ili menjaju stereotipnu sliku žena u medijima” (Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: 10–11). Takođe, poznato je da „srpski jezički standard još nije ni pokušao da razreši probleme ženskog morfološkog roda na jedan sistematičan način, te je u velikom broju slučajeva nejasno ni na koji način bi se u određenom slučaju formirala imenica ženskog roda” (Filipović 2009: 126).

4.1. Kvantitativni prikaz rezultata istraživanja

U Tabeli 1 kvantitativno prikazujemo rezultate sprovedenog istraživanja. U skladu sa podacima navedenim u tabeli, na sledeći način opisujemo promene u učestalosti upotrebe ženskog morfološkog roda: sprovedeno istraživanje potvrdilo je prvu iznetu pretpostavku u prethodnom delu rada. U periodu od 2000. do 2018. godine došlo je do приметnog porasta u upotrebi ženskog morfološkog roda prilikom navođenja titula i profesija žena. U početnoj korpusnoj godini, 2000, u svega tri teksta pisci su dosledno koristili ženski morfološki rod da bi u 2018. godini pisci u čak 13 od 15 tekstova koristili dosledno pomenuti morfološki rod. Odnos između upotrebe ženskog i muškog morfološkog roda varirao je u zavisnosti od vremenskog perioda. Ukoliko bi nam ovo bio kriterijum, istraživani period možemo podeliti na dve vremenske celine: period od 2000. do 2005. koji karakteriše slabija upotreba ženskog morfološkog roda u odnosu na muški i period od 2006. do 2018. godine koji karakteriše slabija upotreba muškog morfološkog roda (s izuzetkom 2010. godine). U okviru drugopomenutog perioda bismo izdvojili kao bitan period od 2015. do 2018. godine gde se po prvi put primećuje osetna razlika između rodno osetljivih i rodno neosetljivih tekstova.

Tabela. Kvantitativni prikaz rezultata istraživanja

Godina /Tekst	Rodno osetljiv tekst ⁵	Rodno neosetljiv tekst	Mešovit tekst	Ukupan broj tekstova
2000.	3	10	2	15
2001.	2	13	0	15
2002.	5	8	2	15
2003.	7	8	0	15
2004.	5	10	0	15
2005.	6	7	2	15
2006.	8	4	3	15
2007.	7	5	3	15
2008.	8	6	1	15
2009.	7	6	2	15
2010.	6	9	0	15
2011.	9	3	3	15
2012.	9	5	1	15
2013.	9	5	1	15
2014.	10	4	1	15
2015.	12	1	2	15
2016.	12	1	2	15
2017.	13	1	1	15
2018.	13	2	0	15

Ono što je takođe bitno istaći jeste (ne)stabilnost zabeleženog porasta u upotrebi ženskog morfološkog roda u različitim godinama. Ukoliko uporedimo samo broj rodno osetljivih tekstova po godini, primetno je da porast u učestalosti upotrebe nije uvek bio stabilan i ravnomeran. Sve do 2011. godine naizmenično se nižu situacije u kojima je broj rodno osetljivih tekstova u prethodnoj korpusnoj godini za izvestan broj veći od onog u godini koja sledi i obratno. Stabilan porast, tj. porast u svakoj ili svakoj drugoj,

5 U ovom radu pod rodno osetljivim novinarskim tekstom smatramo tekst u kojem se koristi ženski morfološki rod prilikom navođenja naziva titula i zanimanja. Drugim rečima, termin rodno osetljivi tekst koristimo u znatno užem smislu, jer rodna osetljivost ne podrazumeva samo jezički aspekt, već niz drugih aspekata poput izbegavanja uvredljivih i neprimerenih stereotipa, predrasuda i karakterizacija žena. Uzmimo naslov poput Seksi tužiteljka je tajno političko oružje Vladimira Putina. Ukoliko posmatramo samo jezički aspekt navedenog naslova, možemo reći da je on rodno osetljiv jer je upotrebljen ženski morfološki rod: žena se jezički ne podrazumeva, jasno je da se radi o ženi na važnoj poziciji. Međutim, o tužiteljicama ne treba pisati kao o starletama. Da li je tužiteljka seksi ili nije nebitno je s obzirom na to da dobar fizički izgled nije i ne bi trebalo da bude preduslov za posao tužioca/tužiteljke. Drugim rečima, o ženama na visokim pozicijama ne treba pisati kao o seksualnim objektima. Ukoliko se naslov sagleda iz opisane perspektive, postaje jasno da on nije rodno osetljiv. Primerima ovog tipa, odnosno ovim aspektima rodne osetljivosti, nećemo se baviti u ovom radu.

trećoj... narednoj godini, karakteriše period od 2011. do 2018. godine. Bez obzira na stabilnost ili relativnu nestabilnost u broju rodno osetljivih tekstova, krajnji, zadovoljavajući, rezultat je da se upotreba ženskog morfološkog roda u ovom periodu kretala uzlaznom putanjom, što se vidi ukoliko uporedimo prvu i poslednju korpusnu godinu.

Takođe, za sam kraj, treba skrenuti pažnju na to da istraživani period karakteriše fenomen takozvanih mešovitih tekstova (videti poglavlje 5.4 za definiciju i primere), čiji broj varira od godine do godine, ali nikada ne prelazi broj 3 i u okviru svake godine je konzistentno daleko manji od broja tekstova koji su, nazovimo ih, čisti, tj. samo ili rodno osetljivi ili rodno neosetljivi.

5. Opis i interpretacija kvantitativnih rezultata

5.1. Rodno osetljiv jezik u novinskim tekstovima lista *Blic*

Rodno osetljiv jezik ilustrujemo sledećim primerima iz obrađenog korpusa, gde pisci tekstova, koristeći adekvatne sufikse, koriste rodno osetljive lekseme:

- 1) Bivši američki državni sekretar Kolin Paul (76) priznao je da je pre deset godina slao „veoma privatne” imejlove 30 godina mladoj rumunskoj diplomatkinji Korini Kretu (45), ali poriče da je bio u ljubavnoj vezi s njom. (*Blic*, 2.8.2013.)
- 2) Kontrolorka Bus plusa Katarina S. (32) pretučena je večeras oko 19 i 10 sati na autobuskom stajalištu u Gandijevoj ulici 120, nakon što su, u autobusu na liniji 95 na nju nasrnula dvojica muškaraca zatečena bez karte. (*Blic*, 9.7.2013.)
- 3) Glavna republička inspektorka rada Mira Bošnjak navela je da su poslodavci davali otkaze trudnicama i ženama na porodiljskom odsustvu. (*Blic*, 8.4.2008.)
- 4) Počinje s Keltima, a završava se početkom XX veka sa prvom beogradskom arhitektinjom Jelisavetom Načić, koja je projektovala stepenice na prilazu Savskom šetalištu, kao i veliko stepenište duž Savske leje. (*Blic*, 30.9.2008.)
- 5) Predsednica parlamenta Slavica Đukić-Dejanović raskinula je ugovor sa „Galenikom”. (*Blic*, 29.6.2009.)
- 6) Sanja Čeković, kandidatkinja za budućeg šefa poslaničke grupe SPO, kaže za 'Blic' da je GO stranke na sednici održanoj u nedelju, 27. februara, nezadovoljan dosadašnjom aktivnošću u okviru saradnje sa NS, odlučio da se formira samostalni poslanički klub stranke. (*Blic*, 1.3.2005.)
- 7) Gradonačelnica Novog Sada Maja Gojković izjavila je da joj nepoznate osobe prete ubistvom i da su takve poruke sve učestalije, zbog čega je dobila i policijsko obezbeđenje. (*Blic*, 24.3.2005.)

- 8) U istom upravnom odboru je i poslanica G17 plus Branka Bošnjak, koja po tom osnovu prima mesečno 20.000 dinara. Kaže da je zbog bavljenja politikom izgubila platu od nekoliko hiljada evra koju je zarađivala u projektnom birou. (*Blic*, 1.4.2006.)
- 9) Istini za volju, ne upućuju sve televizije svojim dramatičnim najavama najvažnijih dnevnih vesti na potrebu temeljnog uništavanja kokošaka, podseća komunikološkinja dr Dubravka Valić-Nedeljković, aludirajući na trenutnu planetarnu histeriju – ptičji grip. (*Blic*, 25.10.2005.)
- 10) Direktorka Centra za kulturnu dekontaminaciju Borka Pavićević istakla je da je Srbija prekidom pregovora s EU poražena i da se 'ostatak zaostalosti od 1991. godine uvećao'. (*Blic*, 8.5.2005.)
- 11) Predsednica Skupštine Srbije Nataša Mičić izjavila je juče da nije obavezna da u roku od 60 dana raspiše nove predsedničke izbore u Srbiji. (*Blic*, 11.12.2002.)
- 12) I Latinka Perović, istoričarka, ocenjuje da se danas teško može govoriti u klasičnim kategorijama. (*Blic*, 9.1.2007.)
- 13) Nekadašnja ambasadorka u Meksiku Vesna Pešić kaže da stanje nije dobro, ali da smatra da se pod racionalizacijom diplomatije koja se ovih dana najavljuje krije samo prosta smena stranačkih kadrova. (*Blic*, 13.8.2007.)
- 14) Edit Vilma Konor (77) ušla je u Ginisovu knjigu rekorda kao najstarija bodibilderka na svetu. (*Blic*, 30.5.2012.)
- 15) Komunalna policajka A. Đ. iz Kraljeva uhvaćena je kako krade sveže meso i suhomesnate proizvode u marketu u Kraljevu. Kako saznajemo, policajka je u tom trenutku, u marketu bila sa svojom ćerkom. (*Blic*, 15.10.2016.)
- 16) Psihološkinja Radmila Grujičić ukazuje na to da je najvažnije sagledati pozadinu incidenta ili zločina, jer sam napad je „kap koja je prelila čašu”. (*Blic*, 21.2.2018.)

5.2. Rodno neosetljiv jezik u novinskim tekstovima lista Blic

U ovom delu rada dajemo osnovne karakteristike zabeleženog rodno neosetljivog jezika u istraživanom korpusu:

a. pisci tekstova nisu se potrudili da koriste rodno osetljive nazive gde god je to bilo moguće, čak ni u slučajevima kada su ekvivalenti bili dostupni, čak i korišćeni u okviru drugih tekstova bilo za iste ili različite ženske referente u okviru iste korpusne godine. Tako, u nekim tekstovima imamo *predsednice*, *šefice*, *ministarke*, *kancelarke*, *kandidatkinje*, *novinarke*, *profesorke*, *komunikološkinje*, dok u dole navedenim tekstovima:

- 1) Predsjednik Skupštine Nataša Mičić obrazložila je da ne može da uvrsti u dnevni red sednice predlog za raspisivanje vanrednih izbora, jer se po hitnom postupku donose samo zakoni, ali ne i predlozi u formi preporuke. (*Blic*, 12.12.2001.)
- 2) Šef delegacije Evropskog parlamenta za jugoistočnu Evropu Doris Pak juče je u Beogradu rekla da trojica bivših oficira JNA koje je Haški tribunal optužio za ratne zločine u Vukovaru moraju biti predati Tribunalu. (*Blic*, 4.12.2001.)
- 3) Republički ministar za saobraćaj i telekomunikaciju Marija Rašeta-Vukosavljević i ministar za saobraćaj i vodosnabdevanje Republike Mađarske Janoš Fonadi potpisali su sporazum o izgradnji autoputa Budimpešta-Beograd. (*Blic*, 20.11.2001.)
- 4) Nemački kancelar Angela Merkel izjavila je da je sasvim moguće da pitanje rešavanja statusa Kosova i Metohije bude jedno od centralnih spoljnopolitičkih pitanja na samitu G8, ali i dodala da nije cilj da na tom skupu bude doneta odluka. (*Blic*, 6.6.2007.)
- 5) Predsednički kandidat Pokreta snaga Srbije Milanka Karić ocenila je danas da u Srbiji ima sposobnih žena koje su spremne da preuzmu vođenje državničke politike. (*Blic*, 5.1.2008.)
- 6) Nemački ministar ekonomije Brigit Cipriz otputovaće u četvrtak, 23. februara, u Pariz radi razgovora o preuzimanju „Opela” sa njenim francuskim kolegom Mišelom Sapenom. (*Blic*, 21.2.2017.)
- 7) Novinar Bojana Lekić je ocenila da se mediji gase da bi se narodu zatvorile uši, oči i usta. Ona je naglasila da ljudi u Srbiji jako malo znaju o tome šta su njihova prava, pa samim tim dolazi do neinsistiranja na tim pravima, čak i od strane medija. (*Blic*, 23.5.2000.)
- 8) Opet ne samo što su izneverili predizborna obećanja već sastav parlamenta ukazuje da je pitanje žena jedno od ključnih u Srbiji. Nedovoljna zastupljenost u parlamentu automatski znači i neverovanje u ženske ekspertske potencijale – kaže za 'Blic' profesor Saobraćajnog fakulteta u Beogradu Nataša Gospić (*Blic*, 14.2.2007.)
- 9) Politički govor u Srbiji poboljšao se prošle godine i postao je civilizovaniji. Ljuti protivnici birali su varijantu elegantnog političkog obračuna, a teške reči i uvrede ustupile su mesto humoru koji je prihvatljiviji način da se umanjí važnost rivala u duelu, kaže za 'Blic' kulturolog i komunikolog Zorica Tomić. (*Blic*, 8.1.2005.)

b. uočeno je povremeno neslaganje subjekta sa prediktom s ciljem da se u odsustvu konkretnog imena čitaocu nedvosmisleno ukaže na činjenicu da je pome-

nuti sekretar, portaprol, tužilac itd. žena, čime se, kako Klajn (Blic, 25.09.2017.) ispravno upozorava, narušava gramatička struktura rečenice:

- 10) Lepo je to ukoliko je spaljivanje izbornog materijala s neuspelih izbora najvažniji politički događaj i sjajno je to što DSS ima vremena da se time bavi – rekla je sekretar RIK. (Blic, 24.12.2002.)
- 11) Portparol SD ocenila je da postoje 'otuđeni centri policije i vojne moći', dodavši da bi Resor državne bezbednosti trebalo da postane 'posebna agencija van MUP'. (Blic, 17.11.2001.)
- 12) Portparol Tribunala je poručila, da prema mišljenju tog suda ono čime bi trebalo da se.... (Blic, 3.9.2007.)
- 13) Glavni tužilac je kazala kako je u pitanju kombinacija dve stvari – da se Mladić dobro krije i da oni koji ga traže možda nisu dovoljno dobri u svom poslu. (Blic, 22.12.2007.)

c. uočena je povremena upotreba skraćenica umesto punih oblika za profesije i titule. Bez obzira na to što se iste skraćenice mogu koristiti i za muškarce i za žene (npr. prof. dr Gordana Popović (14) i prof. dr Mićo Oljača (15)), u slučaju ženskih referenata ovo i dalje smatramo rodno neosetljivim jezikom jer, u skladu sa preporukama (videti poglavlje 3), titule i zanimanja žena treba navoditi u punom obliku i treba izbegavati pisanje skraćenica uz lično ime i prezime.

- 14) Ličnost od životnog stila za 2018. je prof. dr Gordana Popović koja u Direktoratu za nauku Evropske komisije u Briselu potpisuje budžet od 13,5 milijardi evra za naučne projekte. (Blic, 17.12.2018.)
- 15) Skup je vodila dipl.hem. zaštite životne sredine Vesna Radovanović, dok je uvod u priču o preciznoj poljoprivredi pružio redovni profesor Poljoprivrednog fakulteta u Beogradu, prof. dr Mićo Oljača, a predstavnici tri kompanije – Vekom Geo, Livona i AI Rawafed Srbija – preneli su svoja praktična iskustva. (Blic, 18.10.2018.)

5.3. Rodno osetljiv i rodno neosetljiv jezik u mešovitim tekstovima

Pod mešovitim tekstovima podrazumevamo tekstove u kojima se za jednog ili više ženskih referenata koristi i ženski i muški morfološki rod, bilo na nivou rečenice, pasusa ili celog teksta. Drugim rečima, u ovim tekstovima zatičemo proizvoljnu kombinaciju rodno osetljivih i rodno neosetljivih jezičkih oblika. U skladu sa pomenutim kategorijama takozvane mešovite tekstove možemo pode-

liti u dve grupe: prvu grupu čine tekstovi u kojima se za žensku osobu u jednom delu teksta koristi ženski morfološki rod, dok se u drugom delu istog teksta iz nepoznatih razloga koristi muški morfološki rod. Pomenuto ilustrujemo sledećim primerima iz obrađenog korpusa. U primerima (1–3) pisac teksta nedosledno koristi ženski morfološki rod za dve različite ženske osobe čije se profesije pominju u tekstu:

1) [...] Dragana Jovanović, portparol ND, ocenila je za naš list da ima smisla da DOS postoji sve dok može da se postigne dogovor o rešavanju ključnih pitanja, ali ‘životnih pitanja, a ne političko-filozofskih’.

Bojan Kostreš, potpredsednik LSV, mišljenja je da postoje krupne teme o kojima DOS ne može da se dogovori, ali da postoje i one o kojima je dogovor moguć.

– Ukoliko se o krupnim temama kao što su reforme ne može postići konsenzus, onda DOS treba da se redefiniše i to tako što bi koaliciju napustili oni koji ne mogu da se okupe oko Vlade Srbije. To što DOS ne može da se dogovori o predsedničkim izborima i podrži jednom kandidatu nije razlog da se raspadne – rekao je Kostreš.

[...] Gordana Čomić, potpredsednica DS, istakla je za ‘Blic’ da DOS postoji kao tehnička koalicija koja je na sebe preuzela obavezu da promeni državu kao takvu. (*Blic*, 3.12.2002.)

2) Potpredsednica Vlade Ivana Dulić-Marković podneće danas privatnu tužbu protiv poslanika SRS Gorana Cvetanovića, zbog toga što je vređao članove njene porodice, najavila je funkcioner G17 Snežana Stojanović-Plavšić. Ona je rekla da je Cvetanović, koji je i predsednik SO Leskovac, pre nekoliko dana za skupštinskom govornicom u ovom gradu ponovo progovorio jezikom mržnje, šovinizma i netolerancije. (*Blic*, 2.8.2006.)

3) Sat vremena kasnije, Cvetanović je u pratnji oko 200 aktivista SRS i SPS istom tužilaštvu predao krivičnu prijavu protiv narodnog poslanika G17 Snežane Plavšić-Stojanović, njenog supruga Željka i juče smenjene direktorke Zdravstvenog centra u Leskovcu Ljiljane Cocić zbog sumnje da su zloupotrebili službeni položaj, odbivši da kaže o čemu je reč kako ne bi remetio istragu. (*Blic*, 3.8.2006.)

U drugom slučaju uočenom u obrađenom korpusu, pisac teksta nedosledno koristi ženski morfološki rod za jednu istu žensku osobu koja se pominje u konkretnom tekstu. Pomenuto ilustrujemo primerima (4) i (5) gde tužilac Karla Del Ponte postaje tužiteljka:

4) Glavni tužilac Haškog tribunala Karla del Ponte izrazila je juče nezadovoljstvo zbog nesaradnje SR Jugoslavije s Tužilaštvom u Hagu i pozvala vlasti u Beogradu

da izruče predsjednika Srbije Milana Milutinovića čim mu početkom januara istekne mandat. Del Ponteova i tužilac Džefri Najs precizirali su, na vanrednoj konferenciji za novinare, da jugoslovenske vlasti i dalje ne odgovaraju na brojne zahteve Tužilaštva za dostavu dokumenata, pristup arhivama i svedocima, značajnim za suđenje Slobodanu Miloševiću, ali i druge procese i istrage. Glavna tužiteljka je rekla da je prekuće pismom upućenom saveznom ministru pravde Savi Markoviću zatražila da obezbedi predaju i prebacivanje u Hag Milutinovića, optuženog za zločine protiv čovečnosti na Kosovu, 'odmah nakon isteka njegovog mandata', 5. januara. (*Blic*, 21.12.2002.)

5) Glavni tužilac Haškog tribunala Karla del Ponte ocenila je danas da Srbija sporo napreduje u završetku saradnje sa tim sudom, izrazivši bojazan da bi se to moglo završiti neuspelom.

Predsednik Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom Rasim Ljajić odbacio je danas kritike glavne tužiteljke Haškog tribunala Karle del Ponte da je napredak Srbije u pogledu potpune saradnje sa tim sudom spor i da neće dovesti do pozitivnog ishoda. (*Blic*, 3.10.2007.)

Sličan slučaj ponavlja se u primeru (6). Muški morfološki rod u naslovu sugeriše da je kontrolor na koga je muški student vikao muškarac. S obzirom na to da se muški morfološki rod smatra neutralnim, druga moguća interpretacija naslova jeste da je kontrolor ženska osoba. Iako pomenuto svakako nije jasno iz samog naslova, sam tekst razjašnjava da li se radi o muškarcima ili ženama: u pitanju su tri kontrolorke. Iako su u pitanju žene i uprkos tome što se ne pominje nijedan muškarac kao deo ekipe, pisac teksta više puta menja rod imenice koji se na njih odnosi, koristeći čas ženski čas muški morfološki rod:

6) Student vikao na kontrolora GSP: Zar nije dovoljno što plaćam školarinu 80.000?!

Besan zbog toga što je kontrola pokušala da mu naplati kaznu, student koji nije imao kartu u prevozu na liniji 33 počeo je da viče na tri kontrolorke. Veća svađa, možda i nešto više od verbalnog sukoba, izbegnuti su zahvaljujući pribranosti ekipe kontrolora.

Sve je počelo nekoliko stanica pre Slavije kada je kontrola ušla u gradski autobus na liniji 33.

U rutinskoj kontroli radnici GSP ustanovili su da jedan od putnika nema kartu, nakon čega je počeo da viče na ljude u fluorescentnim prslucima.

– Kako vas nije sramota da me maltretirate. Ja sam student, zar nije dovoljno što plaćam školarinu 80.000 dinara – rekao je nakon što ga je kontrola zamolila da napusti vozilo na stanici kod kružnog toka na Slaviji.

U blizini su se nalazili i policajci koji regulišu saobraćaj u ovom delu grada ali nije bilo potrebe da interveniše jer je svaka dalja rasprava prekinuta pribranom reakcijom jedne od kontrolorki. (*Blic*, 19.5.2011.)

Nedoslednosti opisane u gore navedenim primerima najpre pripisujemo proizvoljnim i subjektivnim izborima pisca teksta. Dok neke izbore smatramo zbunjucim (zašto u primeru (5) upotrebiti *tužilac* Karla, a u drugoj rečenici *tužiteljka* Karla?), u pojedinim primerima smatramo da se nazire objašnjenje za izbor jednog od dva morfološka roda; međutim, bez jasnog uvida u piščeve odluke i motivaciju, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su dole ponuđena objašnjenja u potpunosti tačna. Na primer, u (4), pisac je verovatno upotrebio ženski morfološki rod da bi izbegao neslaganje subjekta i predikta (glavni tužilac je rekla), u primeru (6) pisac možda želi da izbegne nepotrebno ponavljanje jednog te istog kohezivnog sredstva, dok u naslovu primera (6) postoji mogućnost da pisac pre naglašava funkciju kojom se napadnuta osoba bavi pre nego njen pol. Šta god da je razlog, smatramo da su ovakve naizmenične upotrebe dva morfološka roda ipak neopravdane jer idu protiv smernice da rodno osetljive forme treba koristiti gde je god moguće, što nije slučaj u svim navedenim primerima, ne samo zbog izbegavanja zbunjujućih nedoslednosti (zašto je važnije istaći da je neko *predsednica* nego *portparolka*, da li je izbor napravljen zato što je jedna žena na važnijoj poziciji nego druga?), već i da bi se izbeglo prikriivanje parcijalnog ili potpunog ženskog učešća. Na primer, ukoliko su napadnute *kontrolorka*, *radnice*, *žene u fluorescentnim prslucima*, odnosno ženske osobe, onda to treba nedvosmisleno pokazati jezikom, počev od samog naslova.

Drugu grupu tekstova čine oni u kojima pisac teksta nedosledno primenjuje ženski morfološki rod u okviru jedne iste rečenice za različite profesije i titule. Navedeno ilustrujemo sledećim primerima iz obrađenog korpusa:

- 7) Glumica i ambasador dobre volje UN Andželina Žoli posetila je danas izbeglice na libijsko-tuniškoj granici i apelovala je na organizacije širom sveta da pomognu bespomoćnim civilima. (*Blic*, 5.4.2011.)
- 8) Doris Haug, direktorka i koreograf baleta pariskog Mulen Ruža od 1957, kreatorka glavnih revija u tom čuvenom kabereu, preminula je u 88. godini, objavila je danas uprava te kuće. (*Blic*, 13.8.2014.)
- 9) Pesnikinja, prevoditeljka i esejista iz Beograda Zlata Kocić dobitnica je „Disove nagrade“ za 2017. godinu, saopštio je tročlani žiri. (*Blic*, 15.3.2017.)

I u slučaju ovih primera, smatramo da se negde nazire potencijalno objašnjenje za načinjene jezičke izbore. Ukoliko pogledamo primer (8), možda je veća upotrebnost učestalost lekseme *direktorka* presudila. Leksema *direktorka* svakako je odomaćena i u srpskom jeziku i govornicima najverovatnije prirodnije zvuči nego *koreografinja*. Slično se možda može reći i za prvi primer gde je *glumica* ustaljeni i odomaćeni oblik. U primeru (9) opet nalazimo ono što smatramo zbudjujućim nedoslednim izborom: *pesnikinja* i *prevoditeljka* nisu ništa učestaliji u upotrebi ili naročito milozvučniji od *esejistkinja*. Ipak, to nije oblik za koji se pisac teksta odlučuje. Još jednom naglašavam da izneto smatramo zdravorazumskim spekulacijama pre nego preciznim objašnjenjima jer smatramo da ih bez uvida u piščeve misli ne možemo ponuditi.

Poseban slučaj mešovitog teksta jeste kombinacija, bilo na nivou rečenice, pasusa ili celog teksta, upotreba ženskog morfološkog roda i odgovarajućih skraćenica poput:

- 10) Nadamo se da će ove podele koje smo ipak napravili dati rezultate – kaže za „Blic” prof. dr Zorica Vujić, dekanka Farmaceutskog fakulteta. (*Blic*, 22.03.2015.)

Ukoliko bismo uporedili učestalost ova tri tipa mešovitosti po godinama, morali bismo da konstatujemo sledeće: prvi tip mešovitosti, koji podrazumeva skoro naizmeničnu upotrebu muških i ženskih morfoloških oblika za iste ili različite eksplicitno u tekstu navedene ženske referente na nivou pasusa ili celog teksta naročito je karakteristična za period od 2000. do 2011. godine. Štaviše, od 18 mešovitih tekstova koliko smo obradili u pomenutom periodu, čak 13 tekstova karakteriše ovaj tip mešovitosti. Od 2011. godine, ovaj tip mešovitosti ne zatiče se u obrađenom korpusu (što može biti i posledica ograničenog korpusa). Druga dva tipa, od koji se ni jedan ne ističe kao dominantan, pretežno karakterišu period od 2011. do 2018. godine.

6. O rodno neosetljivim imenicama u množini

U obrađenom korpusu, nezavisno od vremenskog perioda, primećeno je univerzalno preferiranje muškog morfološkog roda, kada se u samom tekstu navode konkretni muški i ženski referenti određene imenice ili kada se, kako Savić to formuliše, preporuka odnosi i na muškarce i žene. Tako, premijerka Brnabić razgovara sa članovima Vlade, pisac jednog teksta u *Blicu* se pita po čemu će članovi Vlade Srbije pamtiti 2017. godinu, kolege novinari treba da profesionalno obavljaju svoj posao, predstavnici opozicije sastaju se u Sali opštine Stari Grad, predstavnici vlasti se sastaju sa predstavicima opozicije, prosvetni i zdravstveni

radnici dobijaju jeftine stanove, *Ne da(vi)mo Beograd* traže aktiviste, a ne simpatizere i članove, dok:

- (1) Nataša Bogović i Bojan Tončić, novinari lista 'Danas', uhapšeni su u ponedjeljak uveče dok su u pratnji Momčila Veljkovića šetali jednom od centralnih ulica u Požarevcu. (*Blic*, 11.05.2000.)
- (2) Skupština Srbije neće usvojiti deklaraciju o obavezama države Srbije da preduzme sve mere zaštite prava žrtava ratnih zločina, posebno žrtava genocida u Srebrenici, koju je sačinilo nekoliko nevladinih organizacija, a koju su u skupštinsku proceduru uveli poslanici Nataša Mičić i Žarko Korać. (*Blic*, 4.06.2005.)
- (3) Biljana Kovačević-Vučo i Miljenko Dereta, čelnici Jukoma i Građanskih inicijativa, složili su se da niko nema pravo bilo kom građaninu da uskratiti pravo na politička opredeljenja, čak ni kada se oni udruže. (*Blic*, 15.03.2006.)
- (4) Funkcioneri DS Ružica Đinđić, Dušan Petrović i Dragan Šutanovac prisustvovaće večeras u Novom Pazaru završnom mitingu Sandžačke demokratske partije pred referendum za opoziv gradonačelnika Sulejmana Ugljanina. (*Blic*, 8.05.2006.)

Smatramo da ne treba svako korišćenje muškog morfološkog roda u množini posmatrati kao direktno kršenje ženskih lingvističkih prava. U slučaju gore navedenih primera, radi postizanja rodne ravnopravnosti, neophodno bi bilo koristiti paralelne forme, čije korišćenje u određenim slučajevima zaista može dovesti do opterećenja jezičkog iskaza. Uzmimo sledeći primer koji je gore naveden, preporuka se svakako odnosi i na muškarce i žene: *Na da(vi)mo Beograd: Ne trebaju nam članovi i simpatizeri, već aktivisti*, koji je ovako formulisan manje opterećen nego *Na da(vi)mo Beograd: Ne trebaju nam članovi i članice i simpatizeri i simpatizerke, već aktivisti i aktivistkinje*. Sam koncept jezičkog opterećenja svakako nije kristalno jasno definisan, tako da nije isključeno da pisci ovih tekstova subjektivno odlučuju da li je iskaz preopterećen. Dok bi za jednog govornika rečenica poput *Funkcionerka DS Ružica Đinđić i funkcioneri Dušan Petrović i Dragan Šutanovac prisustvovaće ...* bila nepotrebno ponavljanje istog, za drugog bi bila sasvim izvodljiva, jezički neopterećena, rodno osetljiva konstrukcija. Upravo zbog pitanja jezičkog opterećenja koje prati upotrebu paralelnih formi (što nije slučaj kod korišćenja ženskog morfološkog roda u slučaju imenica u jednini), smatramo da su rodno (ne)osetljive imenice u množini daleko kompleksniji fenomen u odnosu na rodno (ne)osetljive imenice u jednini, koji zaslužuje zaseban rad s isključivim fokusom na njih i stoga ih nismo uvrstili u ovaj rad kao jedinicu analize.

7. Zaključak

Sprovedeno istraživanje pokazalo je da su naponi uloženi u postizanje jezičke rodne ravnopravnosti u novinarskom diskursu počeli da se isplaćuju: upotreba ženskog morfološkog roda je svakako osetno porasla od 2000. godine, kada je rodno osetljiv jezik bio korišćen u svega tri teksta, da bi u 2018. godini bio korišćen u čak 13 od 15 tekstova. Zagovornici ljudskih jezičkih prava mogu navedeno smatrati pobedom, ali proizvoljnost i nedoslednosti u upotrebi na nivou godine, teksta, pasusa i rečenice, kao i, vredi pomenuti, univezalno preferiranje muških morfoloških oblika u slučaju imenica u množini jasno ukazuju na da rat još uvek nije dobijen, uprkos većoj vidljivosti žena. Sudeći po proizvoljnosti u upotrebi u rodno neosetljivim tekstovima, pisci novinarskih tekstova, bilo da su u pitanju muškarci ili žene, često samostalno odlučuju kada treba primeniti ovu vrstu jezika. Ovo je posebno zabrinjavajuće kada su u pitanju onlajn listovi, poput *Blica*, koji su lako dostupni velikom broju ljudi, koji u njima imaju priliku da vide izuzetno bitne jezičke novine, koje su, smatramo, odraz jednog ravnopravnijeg društva. Sama činjenica da pisci mogu samostalno odlučivati o pomenutom bez posledica potvrđuje da primena rodno osetljivog jezika nije adekvatno regulisana, kao i to da ne postoje adekvatne sankcije za neadekvatnu primenu ili izostanak primene rodno osetljivog jezika. Smatramo da bi u budućim istraživanjima primene jezičke rodne ravnopravnosti bilo korisno putem ankete ili intervju-a ispitati stavove i motivacije samih pisaca novinarskih tekstova, tj. njihovih konkretnih jezičkih izbora da bi se izbegla nagađanja od strane naučnih radnika i stekao uvid u to koliko su sami pisci osvešćeni i obrazovani u vezi sa rodno osetljivim jezikom i njegovim značajem. Pisci novinarskih tekstova su podjednako važni kao i jezički stručnjaci koji treba da ponude odgovarajuće ekvivalente, jer oni i njihove medijske kuće mogu osigurati masovnu dostupnost rodno osetljivog jezika širokim narodnim masama tako što će ispravno i dosledno koristiti rodno osetljivo terminologiju gde god je to moguće.

Literatura

- Begović 2016: B. Begović, Upotreba rodno osetljivog jezika i prikaz žena u štampanim medijima u Srbiji. *CM: Communication Management: časopis za upravljanje komuniciranjem*, 35, 59–80.
- Cvetinčanin Knežević i Lalatović 2019: H. Cvetinčanin Knežević, J. Lalatović, *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*. Beograd: Centar za ženske studije (Beograd: Radunić štampa)
- Filipović 2009: J. Filipović, *Moć reči: ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Filipović i Kuzmanović Jovanović 2012: J. Filipović, A. Kuzmanović Jovanović, *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji: Preporuke i dosadašnja praksa*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije.
- Gligorijević 2016: J. Gligorijević, Borba za jednakost je večna. *Vreme*, 03.11.2016, 1348. [<https://www.vreme.com/vreme/borba-za-jednakost-je-vecna/>]
- Ignjatović 2017: Н. В. Игњатовић, Родно осетљив језик у јавном дискурсу. *Philologia Mediana*, 9, 479–499. / N. B. Ignjatović, Rodno osetljiv jezik u javnom diskursu. *Philologia Mediana*, 9, 479–499.
- Milanović, Subašić i Oračić 2017: В. Милановић, Б. Субашић, Б. Опачић, *Жене у јавним установама културе*. Београд: Завод за проучавање културног развика. / V. Milanović, B. Subašić, B. Oračić, *Žene u javnim ustanovama kulture*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Milinkov 2016: S. Milinkov, *Formalno i neformalno obrazovanje i profesionalni status novinarki u Vojvodini – rodna perspektiva* (doktorica disertacija). [[https://www.cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija145940953875246.pdf?controlNumber=\(BISIS\)100435&fileName=145940953875246.pdf&id=5246&source=NaRDuS&language=sr](https://www.cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija145940953875246.pdf?controlNumber=(BISIS)100435&fileName=145940953875246.pdf&id=5246&source=NaRDuS&language=sr)]
- Savić 2004: S. Savić, *Žena skrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotebe jezika*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Savić 2009: S. Savić, Uputstva za standardizaciju rodno osetljivog jezika. U *Njegoševi dani, međunarodni naučni skup, Cetinje, 27-29. jun 2008: zbornik radova* (str. 301–320). Nikšić: Filozofski fakultet.
- Savić i dr. 2009: S. Savić, M. Čanak, V. Mitro, G. Štasni, *Rod i jezik*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.

Sanja S. Markeljić

**THE USE OF MORPHOLOGICALLY FEMININE
FORMS WHEN REFERRING TO THE OCCUPATIONAL
AND OTHER TITLES OF WOMEN IN THE ONLINE
NEWSPAPER *BLIC* FROM 2000 TO 2018**

Summary

In this paper, we examine the use of the morphologically feminine forms when referring to the occupational and other titles of women in the journalistic texts of the online newspaper *Blic* from 2000 to 2018. The aim of this paper is to show whether the use of these forms increased during the mentioned period. For the purposes of conducting the aforementioned analysis, we gathered a corpus of 285 journalistic texts. Our hypothesis is that the use increased due to the efforts dedicated to achieving linguistic gender equality and raising awareness of its importance. However, we expect to find inconsistencies in its use because media outlets are allowed to decide independently on the application of linguistic and other aspects of media gender equality. The conducted research confirmed both stated hypotheses. Quantitative and qualitative analysis of the corpus yielded the following results: (1) in the period from 2000 to 2018, there was a significant increase in the use of morphologically feminine forms when referring to the occupational and other titles of women; (2) gender insensitive language was characterized by the occasional use of morphologically masculine forms for female referents in the texts; occasional use of abbreviations instead of full forms, as well as the lack of agreement between the verb and the subject; (3) inconsistencies in the use of gender-sensitive terminology have also been noted: both morphologically masculine and feminine forms are used for the same or different female referents in different parts of the text, paragraph or even sentence.

Key words: morphologically feminine forms, linguistic gender equality, inconsistency (s), *Blic*.